36 РОКІВ ТРЕТЬОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ: ІСТОРИЧНИЙ ПОДВИГ, ДУХОВНЕ ПРОБУДЖЕННЯ І ШЛЯХ ДО ПОМІСНОСТІ

✠ **Віктор БЕДЬ,**
єпископ Мукачівський і Карпатський,
керуючий Мукачівсько-Карпатською єпархією
Православної Церкви України

м. Ужгород
5 червня 2026 року

5–6 червня 2026 року виповнюється 36 років від часу проведення Всеукраїнського Православного Собору Української Автокефальної Православної Церкви, який відбувся у Києві в червні 1990 року та став кульмінацією Третього відродження УАПЦ у XX столітті.

Для багатьох українців ця подія була не лише церковною, а й національною. Вона символізувала повернення історичної пам’яті, відновлення духовної гідності українського народу та відродження права Української Церкви на власний самостійний розвиток.

Витоки Третього відродження УАПЦ: спадщина боротьби за автокефалію 1917–1921 років

Третє відродження Української Автокефальної Православної Церкви у 1989–1990 роках було не початком, а продовженням великого історичного процесу, який розпочався після падіння Російської імперії внаслідок Лютневої революції 1917 року.

Вже навесні 1917 року по всій Україні розгорнувся рух за відновлення церковних прав українського народу та створення незалежної Української Православної Церкви. Цей процес став невід'ємною складовою українського національного відродження та боротьби за державну незалежність України.

Важливим кроком стало ухвалення Директорією Української Народної Республіки 1 січня 1919 року Закону УНР «Про Верховне Управління Української Автокефальної Православної Соборної Церкви». Цим законом Українська Народна Республіка фактично закріпила державну підтримку курсу на автокефалію Української Церкви та визначила засади її незалежного церковного управління.

Законом передбачалося функціонування Священного Синоду Української Автокефальної Православної Соборної Церкви як вищого органу церковного управління за участю православних архиєреїв України. До процесу церковного відродження також активно долучилися представники духовенства, української інтелігенції, державні діячі УНР та православні миряни.

Однак російсько-більшовицька агресія проти Української Народної Республіки, розпочата у грудні 1917 року, у поєднанні з внутрішньополітичною нестабільністю, виснаженням українського суспільства багаторічною війною та несприятливою міжнародною ситуацією призвела до поступової втрати української державності.

Упродовж 1918–1921 років український народ і Армія Української Народної Республіки вели важку боротьбу за незалежність проти більшовицької Росії та її військових формувань. Попри героїчний спротив, у лютому 1921 року північні, східні, центральні та південні українські землі були окуповані більшовицькою Росією.

Внаслідок післявоєнного переділу Центрально-Східної Європи та рішень міжнародної дипломатії західноукраїнські землі також були окуповані сусідніми державами: Галичина і Західна Волинь — Польщею, Північна Буковина та частина Бессарабії — Румунією, а Закарпаття — Чехословаччиною. Таким чином українська державність була тимчасово втрачена, а українські землі розділені між кількома державами.

За цих складних історичних обставин справу збереження української церковної традиції та боротьби за незалежну Українську Церкву продовжила Всеукраїнська Православна Церковна Рада (ВПЦР), яка об'єднала священнослужителів, богословів, громадських діячів та активних мирян, відданих ідеї незалежної Української Церкви.

Упродовж 1920–1921 років саме Всеукраїнська Православна Церковна Рада стала головним організаційним центром українського церковного відродження, взявши на себе відповідальність за продовження справи, започаткованої українським державотворенням доби Української Народної Республіки.

Важливою віхою стала діяльність ВПЦР у Києві, яка на Софійській площі та в Софійському соборі послідовно утверджувала курс на незалежну Українську Церкву. Особливе значення мало 5 травня 1920 року, коли було публічно проголошено Українську Автокефальну Православну Церкву та підтверджено незворотність українського церковного руху до автокефалії.

Логічним завершенням цього етапу став Всеукраїнський Православний Собор 14–30 жовтня 1921 року (27 жовтня – 12 листопада 1921 року за новим стилем), який підтвердив попередні рішення українського церковного руху, закріпив автокефальний статус Української Церкви та завершив її організаційне оформлення як Української Автокефальної Православної Церкви.

Таким чином, Українська Автокефальна Православна Церква стала історичним продовженням багатовікової традиції Української Церкви з центром митрополії у Києві, відродивши її право на самостійне церковне життя, незалежне від зовнішнього політичного та церковного підпорядкування.

Від УАПЦ 1919–1921 років до Третього відродження 1990 року

У 1919–1921 роках було закладено правові, канонічні, духовні та організаційні основи Української Автокефальної Православної Церкви. Завершенням цього процесу став Всеукраїнський Православний Собор 1921 року, який в умовах втрати української державності підтвердив автокефальний статус Української Церкви та завершив її організаційне оформлення як Української Автокефальної Православної Церкви.

УАПЦ стала духовним виразником прагнення українського народу до свободи, церковної незалежності та збереження власної церковної традиції, успадкованої від багатовікової Української Церкви з центром митрополії у Києві.

Проте вже у 1930-х роках московський комуністично-радянський тоталітарний режим практично знищив Українську Автокефальну Православну Церкву. Більшість її ієрархії, духовенства та активних мирян були репресовані, ув’язнені, заслані або розстріляні. Так трагічно завершився перший етап відродження Української Автокефальної Православної Церкви, що тривав від початку українського церковного руху 1917 року до масових репресій 1930-х років.

Новий етап життя УАПЦ розпочався під час Другої світової війни. У 1942–1944 роках на частині українських земель було відновлено діяльність Української Автокефальної Православної Церкви, канонічно сформовано її єпископат, духовенство та церковні структури. Проте після повернення в Україну московського комуністично-радянського окупаційного режиму УАПЦ знову була заборонена, піддана репресіям та ліквідована на території Української РСР. Частина її єпископату, духовенства і вірян була змушена продовжити своє служіння в еміграції та українській діаспорі.

Третє відродження Української Автокефальної Православної Церкви стало можливим лише наприкінці 1980-х років, коли криза та занепад московської комуністично-радянської системи відкрили нові можливості для національного, духовного та церковного відродження українського народу.

Саме на історичній спадщині українського автокефального руху 1917–1921 років, діяльності Української Автокефальної Православної Церкви у міжвоєнний період, її другому відродженні в роки Другої світової війни та збереженні духовної, церковно-історичної й канонічної наступності в українській діаспорі після 1944 року ґрунтувалися процеси нового церковного відродження наприкінці 1980-х років.

Завдяки жертовному служінню архиєреїв, духовенства і мирян УАПЦ в еміграції було збережено церковну традицію, пам'ять про автокефальний рух та ідею незалежної Української Церкви, що дало можливість відновити діяльність УАПЦ на українських землях.

Цей процес привів до проведення 5–6 червня 1990 року в Києві, у святій Софії Київській, Всеукраїнського Православного Собору УАПЦ та ознаменував початок третього етапу відродження Української Автокефальної Православної Церкви у XX столітті.

Собор, який змінив історію

5–6 червня 1990 року у Києві відбувся Всеукраїнський Православний Собор Української Автокефальної Православної Церкви. Його відкриттю передувала урочиста Божественна Літургія у Софії Київській — подія надзвичайно символічна для українського православ’я. Після десятиліть

переслідувань у серці Києва знову пролунала українською мовою молитва за незалежну Українську Церкву.

У роботі Собору взяли участь понад 700 делегатів — єпископи, священники та миряни з усіх регіонів України. Собор офіційно підтвердив відновлення діяльності Української Автокефальної Православної Церкви в Україні, ухвалив Статут Церкви, проголосив Київський патріархат як історичний духовний центр Української Церкви та обрав Патріархом Київським і всієї України Мстислава Скрипника (10 квітня 1898 р. – 11 червня 1993 р.), який на той час перебував у США, очолював Українську Автокефальну Православну Церкву в США та був найавторитетнішим духовним провідником українського православ'я в діаспорі.

Це рішення мало не лише церковне, а й історичне значення. Вперше після багатьох століть було поставлено питання про створення повноцінного Київського патріархату як духовного центру Української Церкви.

Значення постаті Святішого Патріарха Мстислава Скрипника

Особливе місце в історії Третього відродження УАПЦ належить Святішому Патріарху Київському і всієї України Мстиславу Скрипнику.

Він був не лише церковним діячем, але й активним учасником українського державотворення доби Української Народної Республіки, племінником Симона Петлюри — Головного Отамана Військ Української Народної Республіки та Голови Директорії УНР, багаторічним провідником українського церковного життя в діаспорі.

Його обрання стало знаком духовної єдності між Україною та багатомільйонною українською діаспорою, яка десятиліттями зберігала традицію українського православ’я за межами Батьківщини.

З благословення Святішого Патріарха Мстислава Скрипника та під його патріаршим омофором, під час інтронізації, що відбулася 18 листопада 1990 року в соборі Святої Софії Київської в Києві, було підтверджено духовну, канонічну та церковно-історичну єдність Української Автокефальної Православної Церкви в Україні, США та українській діаспорі, яка впродовж десятиліть жертовно зберігала спадкоємність УАПЦ, незважаючи на переслідування, масові репресії, розстріли, заборону її діяльності на українських землях та вимушене перебування значної частини її церковного проводу за межами Батьківщини.

Участь національно-демократичних сил і особисті спогади автора

Відродження Української Автокефальної Православної Церкви наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років відбувалося як невід'ємна складова українського національного відродження та боротьби за відновлення державної незалежності України.

Помітну підтримку процесу відновлення УАПЦ надавали представники Народної Ради Верховної Ради України першого скликання та Народного Руху України.

Як тодішній народний депутат України першого скликання, член Народної Ради Верховної Ради України, Відповідальний секретар Радикальної фракції Верховної Ради України під проводом В'ячеслава Чорновола та учасник українського національно-демократичного визвольного руху, я також підтримував процес політичної реабілітації Української Автокефальної Православної Церкви, відновлення її порушених прав і повернення їй належного місця в духовному житті українського народу.

Для мене це було не лише питанням церковним, але й питанням історичної справедливості щодо Української Церкви, яка впродовж десятиліть зазнавала переслідувань, репресій і дискримінації з боку московського комуністично-радянського тоталітарного окупаційного режиму Союзу РСР.

Відновлення діяльності Української Автокефальної Православної Церкви я сприймав як невід'ємну складову процесу відновлення історичної правди, національної гідності українського народу та повернення Україні її духовної спадщини.

Особливо цінними для мене залишаються особисті зустрічі та неодноразове спілкування зі Святішим Патріархом Київським і всієї України Мстиславом Скрипником.

Святіший Патріарх Мстислав Скрипник належав до покоління українців, яке пронесло через усе життя ідею незалежної України та незалежної Української Церкви у XX столітті. Саме тому його постать і сьогодні залишається одним із найяскравіших символів Третього відродження УАПЦ у XX столітті.

Духовний сенс Третього відродження УАПЦ

Історичне значення Всеукраїнського Православного Собору Української Автокефальної Православної Церкви 5 – 6 червня 1990 року полягає не

лише в організаційному оформленні Третього відродження УАПЦ та відновленні її діяльності в Україні.

Насамперед це був акт духовного визволення української нації, який мав надзвичайно велике моральне, символічне та мобілізаційне значення в умовах новітніх національно-визвольних змагань кінця 1980-х – початку 1990-х років за відновлення історичної державної незалежності України.

Українські православні віряни заявили про своє невід'ємне право бути господарями власного церковного життя, плекати духовну спадщину Української Церкви, використовувати українську мову в богослужінні та розвивати церковне життя відповідно до духовних потреб українського народу.

Водночас Третє відродження Української Автокефальної Православної Церкви стало важливим чинником духовної підтримки українського національного відродження, утвердження історичної пам'яті, демократичних перетворень та боротьби за відновлення державної незалежності України. Воно сприяло консолідації українського суспільства навколо національних, духовних і державницьких цінностей та стало одним із вагомих чинників формування духовного підґрунтя майбутньої незалежної Української держави.

Саме тоді було закладено підвалини того церковного шляху, який через майже три десятиліття привів до Об’єднавчого Собору в Києві 15 грудня 2018 року, проголошення Православної Церкви України та отримання Томосу про автокефалію від Вселенського патріархату 5 – 6 січня 2019 року.

Таким чином, Всеукраїнський Православний Собор УАПЦ 5 - 6 червня 1990 року став не лише визначною подією церковної історії, але й важливою складовою новітнього українського державотворення, духовного відродження та утвердження права українського народу на власну Помісну Автокефальну Православну Церкву України.

Уроки для сучасності

Минуло 36 років.

За цей час Україна відновила свою державну незалежність, пережила численні внутрішні та зовнішні випробування, Революцію на граніті (1990 р.), Помаранчеву революцію (2004 р.), Революцію Гідності (2013–2014 рр.), а також продовжує протистояти російській агресії та смертельно небезпечній російсько-українській війні (2014–2026 рр.), яка триває й досі.

У цій боротьбі українська нація вкотре відстоює своє природне право на свободу, незалежність, власну державу, національну ідентичність та

духовну самобутність. Як і в попередні історичні епохи, духовна єдність, історична пам’ять та національна солідарність залишаються одними з найважливіших чинників стійкості українського народу перед зовнішніми викликами та загрозами.

Сьогодні особливо важливо пам’ятати, що боротьба за церковну незалежність була невід’ємною складовою боротьби за незалежність державну.

Історія Третього відродження Української Автокефальної Православної Церкви переконливо засвідчує: жодна імперія не здатна остаточно знищити прагнення української нації до свободи, ані позбавити його права на власну духовну традицію.

Висновки

36-та річниця Третього відродження Української Автокефальної Православної Церкви є нагодою не лише згадати історичні події 5 – 6 червня 1990 року, але й віддати належну шану всім архиєреям, священнослужителям, мирянам, громадським діячам та борцям за українську державність, які своєю жертовністю відновили життя Української Церкви на рідній українській землі.

Всеукраїнський Православний Собор УАПЦ 5–6 червня 1990 року став однією з найважливіших духовних подій новітньої історії України. Він засвідчив незламність українського церковного духу та відкрив нову сторінку в історії боротьби за повноцінну Помісну Автокефальну Українську Православну Церкву.

Вічна пам’ять усім, хто поклав своє життя за свободу і незалежність Української Церкви і Української держави.

Вічна шана творцям і подвижникам Третього відродження Української Автокефальної Православної Церкви.

Джерела та література

Матеріал підготовлено на основі архівних документів Української Автокефальної Православної Церкви, матеріалів Всеукраїнського Православного Собору УАПЦ 5 – 6 червня 1990 року, Закону Української Народної Республіки «Про Верховне Управління Української Автокефальної Православної Соборної Церкви» від 1 січня 1919 року, матеріалів Всеукраїнської Православної Церковної Ради, публікацій Українського інституту національної пам’яті, історичних досліджень з історії Української Церкви, матеріалів української церковної діаспори, спогадів учасників подій, а також особистих зустрічей, спілкування та спостережень автора, пов’язаних із діяльністю Святішого Патріарха Київського і всієї

України Мстислава Скрипника та процесом відродження УАПЦ наприкінці XX століття.